

Реферат на тему: "Життя і діяльність академіка Дмитра Овсянико-Куликовського (дослідника літератури)"

Дмитро Овсянико-Куликовський

Реферат

на тему:

Життя і діяльність академіка

Дмитра Овсянико-Куликовського

(дослідника літератури)

На початку ХХ століття він був не просто відомим ученим – він був популярною особистістю.

Він плідно розвивав психологічний напрямок у літературознавчій науці. Його численні публікації, книжки не тільки мали дослідницьке значення, але й набували статусу суспільного явища. Його думки, спостереження, висновки не один раз ставали предметом завзятої полеміки. Його інтелект вирізнявся академічною різноплановістю й взірцевою самокритичністю.

Він був одним із "стовпів" ліберальної демократії у Росії і мав причетність до розробки доктрини інтелектуального плюралізму в тодішній державі. Він був особистістю, що рухала громадську культуру й суспільну ментальність у напрямку європейського рівня розвиненості й самосвідомості. Він натхненно вірив у конструктивний потенціал людини, здоровий глузд суспільства, інтелектуальні сили прогресу, поступовість державотворчого розвитку.

Ймовірно, він був занадто популярним для свого часу, щоб ця популярність надовго збереглася й надалі. Прижиттєва слава – річ небезпечно приємна й зухвало несподівана. Вона може супроводжувати, пестити людину все її життя, але швидко тане разом з відходом постаті, яку вона старанно осяює. Слави ніколи не буває замало, проте інколи її буває забагато. Й тоді, коли вона притлумлюється й гасне, виникає потреба реставрувати образ людини, її справ, духовного внеску і пам'ять про неї. Доводиться все починати майже з початку.

Про кого все це? Про нашого земляка Дмитра Овсянико-Куликовського – визначного вченого-філолога, лінгвіста, літературознавця, соціопсихолога, славіста, літературного критика, мемуариста, редактора й громадського діяча.

***

Дмитро Миколайович Овсянико-Куликовський побачив цей світ 4-го лютого (за старим стилем – 23-го січня) 1853 року в Каховці, у сім'ї заможного й впливового дворянина.

Протягом усього свідомого життя Д.Овсянико-Куликовський постійно цікавився

своїм родоводом (риса будь-якої непересічної людини): знайомився з офіційними документами – свідоцтвами й паперами адміністративного, державного ґатунку, зберігав і поповнював об'ємний сімейний архів – листи, господарчі й фінансові матеріали, збирав легенди, романтичні оповіді, документальні спогади про своїх найвіддаленіших і найближчих родичів. Одне слово, вибудовував карту (послідовність, напрямки, форми) духовного й економічного розвитку свого родинного дерева. Це було щось на кшталт синтезу науково вивіреного знання й опоетизованого міфу про свій рід, це була конкретна модель родознавства, яке традиційно мало місце в культурософії поважних аристократичних сімей.

Зібрані ним матеріали свідчили про те, що його предки були українцями, хвацькими запорожцями. Досліджуючи "маршрут" власного родинного дерева, Д.М.Овсянико-Куликовський простежив його шляхи з південних степів через Молдавію, Слобідську Україну (Харківщину) й знову ж таки на Південь, до таврійських просторів. Про те, коли й за яких обставин його рід перебрався на херсонські землі, Д.Овсянико-Куликовський писав у книжці "Воспоминания":

"...Мой прадед, полковник Димитрий Матвеевич Куликовский в конце 18-го века, выйдя в отставку, покинул Харьков и переселился в Новороссию, где купил целую степь – от Днепра до Перекопа. Тут были имения Бехтеры, Красное, Каховка, Малая Каховка, которые он заселил крестьянами-великороссами, купленными им в Курской губернии..., и зажил помещиком, "магнатом".

З того часу Овсянико-Куликовські тісно пов'язали свою долю з Таврією.

У ХІХ столітті родина Овсянико-Куликовських була надзвичайно відомою в Херсонській і Таврійській губерніях. Вона володіла величезними територіями й належала до дворянської еліти краю. Привілейоване становище Овсянико-Куликовських посилювалося ще й досить високими (не тільки для регіонального рівня) родинними взаєминами. Дід ученого – Микола Дмитрович – одружився з донькою херсонського губернатора Калагеоргі, а батько – Микола Миколайович – другим шлюбом побрався з дочкою губернатора Таврійської губернії Григорія Жуковського.

Добра, великодушна й гостинна сім'я Овсянико-Куликовських користувалася пошаною. З нею почесно було приятелювати. До її думки прислухалися. Без неї не розв'язували складних губернських і регіональних проблем. Особливу роль у житті регіону — українського півдня — відігравав батько вченого, якого Дмитро Миколайович з гордістю характеризував так:

"Как общественный деятель, как землевладелец, как человек "видный", "с весом" и "положением", мой отец был чрезвычайно популярен если не во всем Новороссийском крае, то, по крайней мере, в двух губерниях – Таврической и Херсонской".

У херсонських степах рід Овсянико-Куликовських знаходив і свій останній притулок. Неподалік від Херсона, у Бізюковому монастирі, був родинний склеп цієї дворянської династії.

Родина Овсянико-Куликовських мешкала переважно в своїх маєтках – Бехтерах і Каховці. Там, у Каховці, під безмежним небом і палючим сонцем гучно й жваво

пройшло дитинство майбутнього вченого.

З дев'яти років для Дмитра розпочався шлях до знань, шлях, з якого він не звертав п'ятдесят вісім років, до останніх своїх днів.

Спочатку Дмитро здобував освіту вдома за допомогою особистого вчителя, Адольфа Марсікані. Рівень розвитку вихованців, як правило, зумовлений творчим та інтелектуальним потенціалом їхніх наставників. Так от, домашній педагог А.Марсікані згодом захистив дисертацію і став доктором медицини. А через двадцять п'ять років доктором філології став його учень — Дмитро Овсянико-Куликовський.

Якихось помітних учнівських здібностей у ранній період навчання в Дмитра не виявилось. Проте він багато, з задоволенням читав і... складав вірші. Він робив навіть спроби придумувати "ідеологічні" (за напівжартівливим означенням Д.Овсянико-Куликовського) твори, щось у стилі історико-філософських трактатів, у яких розглядалися питання релігії, віри у безсмертя душі, значення моральних принципів для честі й гідності людини. Якби ці сторінки збереглися, вони б чимало цікавого додали до етично-філософських переживань і пошуків дванадцяти~ чи тринадцятирічної людини. Загалом це був час енергійного й таємничого пробудження інтелектуального, внутрішнього життя, яке все упевненіше захоплювало підлітка.

Після домашніх занять Дмитро Овсянико-Куликовський вступив до третього класу Рішел'євської гімназії, що знаходилася в Одесі. З одеських вражень цього віку йому найбільш запам'яталися молодий талановитий викладач Леонід Смолянський (пізніше - відомий українофіл, громадський діяч, один з ватажків одеської "Громади") й "п'ятірка" за твір з вільної теми.

Керуватися у власних вчинках, намірах, у власному виборі вільною темою (в широкому сенсі цього поняття) - це стало лейтмотивним стимулом його життя. Дмитро, вихований у заможності, свободі, комфортності, соціальній гарантності, почував себе впевнено й реалізовано тільки там і тоді, де й коли знаходив необхідну для себе міру духовної щирості, психологічної розкнутості. Він болюче сприймав будь-які вияви тиску, і вони мали на нього гнітючий вплив.

Перше перебування в Одесі було недовгим. Вже наступного року за сімейними обставинами його переводять до сімферопольської гімназії. Залишаючи Одесу, Дмитро Овсянико-Куликовський не підозрював, що не один раз повертатиметься до неї, що саме в Одесі пройдуть його яскраві молоді роки, сповнені плідних студій, дослідницьких відкриттів, досягнень наукової кар'єри, незабутніх знайомств і стосунків.

У гімназійний період чітко визначилися гуманітарні нахили Д.Овсянико-Куликовського, оформилася його система саморозвитку й самодослідження, склався його тривкий інтерес до мовознавства й психологічного світу людини. Дослідницький потяг до художньої літератури та її явищ, що стане провідною і найбільш важливою сферою життя вченого, розів'ється у ньому значно пізніше.

Від природи Дмитро належав до еталонних інтровертів. Він почувався комфортно наодинці з книжкою і своїми думками. З людьми, навіть з тими, хто його цікавив і був би для нього бажаним співрозмовником, знайомився важко, вважаючи, що це виходить

у нього незграбно. Класично виражена інтровертність породжувала в його свідомості серйозні сумніви щодо як своїх можливостей, так і ставлення до нього з боку зовнішнього середовища.

У підліткові й молоді роки Дмитро Овсянико-Куликовський глибоко страждав від того, що начебто не спроможний повноцінно виявити себе як співрозмовника-інтелектуала, що, на його переконання, у бесіді через власну скутість, підвищену сором'язливість, невпевненість він веде себе невиразно й ніяковіє, губиться.

На подолання цих комплексів поведінкової та комунікативної неповновартості ним було спрямовано значні духовні сили, й протистояння власним психологічним недолікам принесло позитивні результати: внутрішні, комунікативні самообмеження неймовірними розумовими, волевовими, сугестивними зусиллями вдалося подолати. Це не була перемога над собою. Це була перемога заради свого душевного здоров'я і досягнення гармонійних контактів з соціумом, від якого – добре це чи недобре – так багато залежало й залежатиме у людській долі.

Усе життя Овсянико-Куликовський ретельно вивчав себе, особливо свої вади, вразливі місця й намагався їх "зняти". Самошліфування стало для нього моральним імперативом, індивідуальним онтологічним постулатом, внутрішнім джерелом його непересічних успіхів. Як учений, як мислитель він розпочався з прискіпливого аналізу своїх психологічних і поведінкових особливостей, з пошуку реальних шляхів самоствердження.

Студентські роки (1871 – 1876) Дмитро Овсянико-Куликовський провів у Петербурзі й Одесі під знаком наполегливих, самовідданих, завзятих студій у столичному і Новоросійському університетах. Він був честолюбною людиною (в конструктивному значенні цього слова) й ніколи не приховував цього. Він був представником відомого роду, гордовитої династії, і це зобов'язувало його бути гідним свого шляхетного прізвища.

Він мріяв про кар'єру й славу вченого, ретельно переймався проблемами лінгвістичних досліджень, зокрема слов'янських мов, вивчав сучасну філософію, читав економічні роботи різних напрямків і течій, цікавився питаннями організації та діяльності селянських громад, розмірковував над дослідженнями з історії культури, дискутував з важливих політичних новин і тенденцій, добре орієнтувався в розмаїтості інтелектуальних течій у суспільстві.

Дослідження у філологічних галузях він поєднував із ґрунтовним вивченням домінантних тенденцій в оточуючій реальності. Наука через життя й життя поруч із наукою – це складало стратегію молодого Овсянико-Куликовського, кредо, що було внутрішньою складовою натури й типу мислення вченого.

Наприкінці свого перебування в Одесі, у 1876 році, Дмитро Овсянико-Куликовський познайомився з Михайлом Драгомановим – тодішнім речником української національної ідеї, який був доцентом Київського університету й ватажком лівої фракції київської "Громади". Своім жвавим розумом, ясністю думки, доброзичливим гумором і моральною силою душі М.Драгоманов справив сильне враження на молодого науковця.

Овсянико-Куликовському виявилися близькими широкий гуманізм Драгоманова, культурно-просвітницький характер його ідей, теза про необхідність розвитку самосвідомості українського суспільства. "...Я став его горячим поклонником и приверженцем", — відзначав учений у своїх "Воспоминаниях". Незабаром між ними зав'язалися дружні стосунки, що тривали до смерті Михайла Драгоманова.

Під впливом його поглядів Д.Овсянико-Куликовський почав виявляти значний інтерес до історії, культури, перспектив України як національного й етнотериторіального явища, усвідомлювати Україну як автономне адміністративне утворення. Політичний радикалізм він ніколи не поділяв, прагматичним напрямком розвитку суспільства вважав поступове поліпшення якості життя й культурницьке стимулювання національної свідомості. Українофільство він розумів як тактику конкретних дій заради поліпшення українського життя й сприяння українській культурі, духовності.

80-ті роки виявилися блискучими у науковій кар'єрі Овсянико-Куликовського (так і кортить сказати "просто блискучими", хоча зрозуміло, як не просто давалися ці успіхи). Це період молодії слави вченого-лінгвіста. Здобутки йшли один за одним, неначе переслідували науковця.

Хронологія його перемог у тезовому варіанті виглядає так:

1882-й рік – Дмитро Овсянико-Куликовський захищає в Московському університеті значну наукову розробку на звання приват-доцента.

1885-й рік – наш родовитий земляк успішно відстоює в Харківському університеті нову роботу: магістерську дисертацію з питань мовознавства.

1887-й рік – знову захист, на цей раз докторської дисертації у Новоросійському університеті, і також з проблем лінгвістики.

За п'ять років – три захисти. Два з них пов'язані з дисертаційними роботами. Між дисертаціями (магістерською та докторською) – відстань у два роки. Таких темпів наукового зростання можна було досягти лише за умов синтезу обдарованості й працелюбства, в основі яких знаходиться любов — любов до тієї справи, що виконуєш, і до свого імені, роду, які варті того, щоб їх стверджувати новими династійними успіхами.

Є такому стрімкому розвою ще одне пояснення.

Поняття "вчений" пов'язувалося для Овсянико-Куликовського з поняттям "розвиток". У його розумінні лише той міг претендувати на титул поважного науковця, хто постійно дослідницьки працює, розвивається, обстежуючи нові аспекти й проблеми. Поняття "наука" вміщувало в його свідомості такий ключовий момент, як постійність наукових студій, робіт.

Учений – це не одномоментні, хоча б і блискучі, виступи або здобутки, це перманентний дослідницький розвій, це постійне підтвердження своєї наукової кваліфікації. Званню вченого відповідає насамперед той, хто має індекс наукової популярності (citaції, критики, посилань тощо), чиє ім'я резонує у наукових та загальнокультурних колах. Такий індекс мав Овсянико-Куликовський, а згодом його

науковий рейтинг на кілька порядків підвищився.

Звертає на себе увагу цікавий факт: обидві дисертації були виконані Дмитром Овсянико-Куликовським на південноукраїнській землі, в Одесі, неподалік від малої батьківщини – степової Таврії. Чи випадковим є цей збіг? Чи не стала специфіка регіону українського півдня тією аурою, що спричинилася розквіту його наукового таланту? Земля зі своїми невланими колоритом, мелодійністю, ритмічністю, одне слово, зі своєю специфічною гамою особливостей теж є співтворцем людини та її успіхів.

Невдовзі по одержанні докторського ступеня обдарований учений починає професорувати у високоавторитетному науковому центрі – Харківському університеті, що, як відомо, входив до числа найпрестижніших вузів Російської імперії.

Так сходила у 80-ті роки XIX століття зірка молодого доктора індоіранської філології. Овсянико-Куликовському було тільки тридцять чотири роки. Здавалося б, кар'єру в основних рисах зроблено, честолюбних цілей досягнуто, дослідницькі пріоритети визначено, науковий простір розгорнуто. Залишається тільки йти далі, продовжуючи визнання й стверджуючи ім'я свого аристократичного роду. Проте це був тільки блискучий початок наукової діяльності. Головні справи, здобутки чекали на Дмитра Овсянико-Куликовського попереду.

В Харківському університеті молодий професор робить несподіваний поворот у власних наукових пріоритетах – відмовляється від пріоритету лінгвістичної тематики й змінює сферу наукових інтересів. Д.Овсянико-Куликовський фактично розпочинає з "нуля". Та ще і яким чином. Разом зі студентами він ходить на лекції іншої зірки – національного та європейського масштабу — Олександра Потебні й студіює його психологічні концепції.

Під впливом О.Потебні він звертається до художньої літератури й переймається проблемами літературознавства. Дмитром Овсянико-Куликовським опанував глобальна ідея — висвітлити й проаналізувати художньо-творчий процес крізь призму психологічних цінностей. За мету собі він ставить "психологическое исследование творчества и творений великих писателей-художников и поэтов-лириков, преимущественно русских". Це було надзвичайно складне за масштабом й обсягом роботи завдання. Проте ставити перед собою незмірно важкі, титанічні цілі було в характері Овсянико-Куликовського.

Розпочався новий етап у науковій біографії Д.М.Овсянико-Куликовського, що й приніс йому славу в інтелектуальних й академічних колах Росії. З позицій психологічної теорії він пише статті, книжки, монографії про творчість О.Пушкіна, М.Гоголя, І.Тургенєва, Л.Толстого, А.Чехова, П.Боборикіна. У поле його аналітичного зору потрапляють такі класичні твори, як "Горе от ума", "Евгеній Онегин", "Дворянское гнездо", "Мертвые души", "Обломов", "Братья Карамазовы". Він стає одним з фундаторів психологічної школи у літературознавстві й ще однією гранню входить в історію філологічної науки.

Найбільш значущу працю вченого безумовно становить багатотомне соціально-психологічне дослідження "История русской интеллигенции" (1903 – 1910). У ньому

Овсянико-Куликовський розглянув еволюцію образу інтелігента в російській літературі та пов'язав це з місцем та роллю інтелігента у вітчизняній дійсності. Ця книжка мала неабиякий суспільний резонанс і стала однією з головних подій у літературознавстві першого десятиліття XX сторіччя. Вона сприяла утвердженню імені Овсянико-Куликовського як одного з провідних філологів-мислителів того часу.

Секрет "зоряності" Д.Овсянико-Куликовського полягав у динамічній стабільності його натури та свідомості.

Фундаментальні засади світогляду – збереження державоустрою, необхідність розвитку ліберальної демократії, ствердження просвітницької місії еліти, інтелектуала в суспільстві, поступовість соціального й технічного окультурення – залишалися для нього незмінними. Вони, на його переконання, виступали гарантом всебічного прогресу держави.

Проте шлях особистості, індивідуальної та громадської психології, практики до втілення й забезпечення цих фундаментальних засад, що Д.Овсянико-Куликовський і продемонстрував своїм власним розвоєм, був для нього сповненим динамізму, пошуковості, різноманітних змін у суспільній практиці та психології.

У 1907 році в житті вченого відбулася визначна подія – за непересічні здобутки в царині вітчизняної філології, за внесок у розвиток літературознавства його обирають почесним академіком Петербурзької Академії наук.

З 1912 року він редагує популярний у Росії часопис "Вестник Европы". Його наукові інтереси й громадська діяльність ще тісніше переплітаються. Проте часу для реалізації своєї соціально-духовної доктрини історія відпустила Дмитру Овсянико-Куликовському обмаль.

Незабаром прийшла війна, а разом з нею епоха великих, а отже радикальних й важких потрясінь – 1914-й, 1917-й, 1918 – 1920 роки. Натомість статечного лібералізму почав панувати максималістський ультрарадикалізм. Шість років війн, заколотів, революцій, крові.

Руйнувалося все – карта Європа, гуманістичні традиції, усталена етика й мораль, здобутки цивілізованого життя. Символом доби стали вбивство і смерть. Протягом шести років європейські ватажки шукали все нових і нових приводів для неприпинення масштабних катаклізмів і війн. Кожен день видавався вагнеровським продовженням безкінечного апокаліпсису. Це був час тотального тиску на гуманістично мислячу особистість. Не кожна людська психіка могла це перенести. Ніхто, здається, не підраховував, скільки доль обірвалося не від куль та битв, а від психічного перенапруження й краху власних уявлень про гармонійний та романтично правильний світоустрій.

Руйнацію "старого" й сталоного намагалися поєднати з побудовою нового світу. Проте факт залишається фактом – побудова радикально нового є різновидом драми людини й суспільства.

Останні роки академіка з Каховки були важкими. Він звик до сталості, чітко налагодженого діяльного ритму, усвідомленості власної перспективи. У період

політичних і соціальних змін, національно-громадянської війни все це було зруйновано. Країна воювала й ворогувала. Його дружина І.Л.Овсянико-Куликовська писала: "Когда в 1918 году прекратился редактируемый им журнал "Вестник Европы" и прекратились лекции в высших учебных заведениях, Дмитрий Николаевич остался не у дел". Але й у цих умовах Овсянико-Куликовський віднаходить сили для творчої та напруженої праці. Він пише "Воспоминания", у яких з безжальною відвертістю розповідає про себе, про свої достоїнства й недоліки, аналізує свій психологічний та науковий розвиток, зображує свою історико-культурну добу, розмірковує над літературно-духовним процесом, якими він їх бачив і розумів.

Закінчився шлях вченого у місті, в якому він любив бувати у молоді роки, – в Одесі. Сталося це 9 жовтня 1920 року.

Академік Дмитро Овсянико-Куликовський – визначна постать в історії слов'янської культури. Амплітуда його наукових інтересів є енциклопедично широкою. Він жив зі своїм часом і пішов з історичної арени також зі своїм часом. Хоча для вітчизняної демократичної культури його постать виявилася-таки передчасною.

Своїм прикладом він показав, що в межах власного характеру, своєї психології, власної долі людина спроможна на безмежні перетворення й досягнення. Треба тільки працювати над своєю свідомістю, розвивати свою розумову культуру, поважати себе й цінувати інших. Він постійно вважав, що головні зміни стаються у конкретній свідомості конкретної особистості, що гуманний інтелект – шлях до одухотворення навколишньої реальності.

Д.М.Овсянико-Куликовський безумовно належить до найбільш помітних інтелектуальних постатей Таврії. Академік, інтелектуал, аристократ, він уособлює собою культуру багатотисячолітньої історії Таврійської землі.

Не все з написаного ним зберегло на сьогоднішній день свою первинну цінність, проте не можуть втратити цінності його відданість науці, інтерес до життя, благородний гуманізм і його служіння майбутньому.